

Obiecte de cositor din colecția Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei

Mária-Márta Kovács

Expoziția cu titlul *Arta cositorului transilvănean (sec. XVI–XIX). Funcțiune și iconografie*¹, organizată de Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei în toamna anului 2014, a prezentat publicului larg o ramură uitată sau puțin cunoscută până în prezent a artei meșteșugărești, care producea una dintre cele mai numeroase și populare categorii de piese din cultura materială premodernă a Transilvaniei. Obiectele de cositor au reprezentat o parte semnificativă a obiectelor din gospodăriile secolelor XVI–XVIII, inventarele curților nobiliare, ale parohiilor protestante și ale breslelor relatează despre un număr mare de vase de cositor. Erau utilizate în trei domenii sociale principale, cu mai multe funcțiuni: în familii erau utilizate ca veselă și obiecte decorative, în bisericile protestante aveau funcțiune liturgică, iar cămile și farfuriile de breaslă, folosite ca veselă la ocazii speciale (adunări prilejuite de alegerea noii conduceri etc.)², au depășit cu mult atribuțiile lor de uz comun. Din numărul mare de vase de cositor care figurează în inventarele curților nobiliare, s-a păstrat doar o mică parte până în zilele noastre. Deși Transilvania avea renumite centre meșteșugărești de confecționare a cositorului, recunoscute și pe plan european (dintre centrele săsești amintim Sibiu, Brașovul, Sighișoara, Bistrița și Clujul), piesele de cositor s-au bucurat de o apreciere mai scăzută față de cele de orfevrărie, datorită calității inferioare a materiei prime și datorită tehnologiei de prelucrare. Cauza principală a faptului că majoritatea acestor piese nu s-au păstrat până în zilele noastre, este topirea pieselor deteriorate și refolosirea materiei prime. Decăderea artei cositorului se datorează și marilor schimbări petrecute în cultura materială a secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea, răspândirea faianței, descoperirea europeană și răspândirea pe arii largi a porțelanului. Toate acestea au condus la înlocuirea pieselor de cositor în uzul cotidian. În secolul al XVIII-lea cositorul a fost înlocuit de faianță și de ceramica dură în cercurile aristocrației și a nobilimii, respectiv, începând cu secolul al XIX-lea, în mediul burghez și în bresle.³ Astfel, înainte de marele val al fondării de muzee în Transilvania (a doua jumătate a secolului al XIX-lea) majoritatea pieselor laice s-au distrus, iar în colecțiile muzeelor au ajuns în mare parte vasele diferite- lor bresle.

Colecția de cositor a Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei

Între colecțiile muzeelor din Transilvania, colecția Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei este una dintre cele mai semnificative atât cantitativ cât și calitativ, numărând 213 de piese. Cu toate acestea, în afara câtorva obiecte de breaslă și piese aparținând secolului al XVI-lea, majoritatea lor este nestudiată, neprelucrată și nepublicată, ele fiind rar expuse pe parcursul timpului. Expoziția menționată a avut menirea, printre altele, de a umple acest gol, prezentând o selecție diversă și bogată din colecția muzeului. Baza colecției actuale de cositor a muzeului este constituită din obiectele de cositor ale Societății Muzeului Ardelean, Colecția de Numismatică și Antichități, înființată din donații și achiziții în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Piese de cositor au fost achiziționate la cumpăna secolelor al XIX-lea și al XX-lea de la colecționari renumiți, cum ar fi Resch Adolf din Brașov, Csallner Adolf din Bistrița sau Grünblatt Benő din Sibiu. În primele patru decenii ale secolului al XX-lea, colecția a continuat să crească prin moștenirea lăsată de contesa Wass Otília din Cluj-Napoca și de sibianul Biró Albert, prin obiecte transferate de la fostul Muzeu al Industriei din Cluj-Napoca, prin achizițiile Societății Carpatine Ardelene, prin donațiile breslelor clujene și achiziții de la diferite parohii protestante din Transilvania.⁴ La începutul secolului al XX-lea din cauza dificultăților financiare (dificultăți în întreținerea clădirilor) multe parohii protestante au fost nevoite să-și vândă obiectele de cult și textilele.⁵ Vasele de cositor neutilizate ale parohiilor au intrat de multe ori în custodia muzeului, altele au fost schimbate cu obiecte noi. Directorul Colecției de Numismatică și Antichități a Societății Muzeului Ardelean, Pósta Béla, s-a angajat cu drag în demersurile acestor schimburi, în primul rând pentru îmbogățirea colecțiilor muzeale, în al doilea rând pentru salvarea obiectelor de cult ieșite din uz.⁶ Multe parohii (ca Ileanda)⁷ au dat în custodie clendiile neutilizate, altele (Târgu Mureș, Tirimia, Pava)⁸ au făcut schimb cu obiecte noi, dar majoritatea comunităților le-au vândut muzeului (Abrud, Orașu Nou, Biborțeni,

¹ Curatorul expoziției a fost Mihály Melinda, istoric de artă – muzeograf al Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei.

² Vida 2013. Vezi http://onedenyek.neprajz.hu/neprajz.02.03.php?bm=1&kr=A_51_%3D%2202%22 (Accesat în 29 februarie 2016).

³ Kovács 2011a. p. 187.

⁴ Mulțumiri curatoarei Mihály Melinda pentru datele de achiziție și de inventar.

⁵ Kovács 2011b. p.732.

⁶ Vincze 2009. pp. 88–89.

⁷ *Ibidem*. p.89.

⁸ ArhConsSupr I. 30/1903. III/24

Deva, Fântânele, Mărtiniș, Sânmpaul, Covasna, Cobor, Logig, Cipău, Malnaș, Tirimia, Sântana Nirajului, Pava, Simeria, Odorheiu Secuiesc, Oiejdeia, Hunedoara)⁹ Bani primitivi au fost utilizați pentru construcții noi sau cheltuieli de întreținere ale clădirilor vechi.

Colecția muzeului, care prezintă o mare varietate în ceea ce privește funcțiunea vaselor și proveniența lor, este alcătuită din căni, farfurii, platouri, vase provenite majoritar din ateliere transilvănene (Sibiu, Sighișoara, Brașov, Bistrița și Cluj-Napoca), dar cuprinde și piese străine, provenite din Nürnberg, Breslau ori Viena. Din punct de vedere cronologic, trebuie menționate cele două căni timpurii, realizate în secolul al XVI-lea, fiind considerate rarități și pe plan central-european.

Rezultatele analizelor

În timpul expoziției, cu ajutorul firmei Total Spectrum SRL din București, am avut posibilitatea să analizăm unele obiecte prin metoda fluorescenței de raze X (XRF). Analizele au fost executate cu un spectrometru portabil, model S1 Titan, produs de firma Bruker Elemental.¹⁰ Măsurătorile au fost efectuate direct pe piesă, fără prelevare de probe, rezultatele procentuale privind componentele aliajului au fost calculate din media a 2-3 măsurători efectuate pe aceeași piesă. La unele obiecte s-a analizat separat aliajul diferitelor elemente constituente ale piesei, compoziția diferitelor elemente nefiind întotdeauna similară.

Provine din Transilvania sau din străinătate?

Piese supuse analizelor au fost selectate dintre exponate, conform unor ipoteze formulate în prealabil, privind diferite tematici. Una dintre întrebări s-a referit la originea platourilor decorate în relief prin tehnica „Edelzinn”, deoarece opinia specialiștilor în această privință este contradictorie. Gabriella Vida, cea care s-a ocupat cel mai recent cu această temă, consideră că tehnica de ornamentare în relief prin turnare, care dă dovadă de o exigență remarcabilă și este cunoscută sub denumirea de „Edelzinn”, adică „cositor nobil”, nu s-a încetățenit în arta cositorului transilvănean, iar piesele decorate cu acest tip de ornament, păstrate în colecțiile autohtone, provin din comerțul de mare distanță și au fost confecționate în centre sud-germane (Nürnberg).¹¹ Concluzia ei ignoră opinia Anamariei Haldner, care pe baza patenei deținute de Muzeul Brukenthal, marcată cu stema Brașovului, consideră că tipul farfuriilor / talerelor decorate în relief plat cu scena *Memento mori* este de proveniență transilvăneană.¹² Acest tip de farfurie, care îmbină motivele „cositorului nobil” francez și nürnbergez de secol XVI–XVII, a fost creat relativ târziu, la începutul secolului al XVIII-lea, probabil de

meșterii turnători în cositor din Brașov. Opinia lui Haldner este susținută și de inventarele parohiilor reformate din Transilvania, care asemănător celor din Ungaria¹³, menționează numeroase piese decorate cu ornamente în relief, realizate prin turnare.¹⁴ O parte dintre aceste piese aparține celei de a doua etape a cositorului nobil „Edelzinn”, cu debut în jurul anului 1630; la aceste piese dispar reprezentările alegoriilor antice, locul lor fiind preluat de scene din Vechiul și din Noul Testament, de portretele ecvestre ale conducătorilor, precum și de ornamente florale abundente.¹⁵ Farfurii decorate cu portretul ecvestru al regelui Ferdinand al III-lea, sunt menționate de inventarele parohiilor din Angheluș din regiunea Trei Scaune, precum și de cele din Gogan Varolea, Mica și Seuca din protopopiatul Târnavelor; farfurii decorate cu reprezentarea celor 12 apostoli sunt amintite la Moacșa¹⁶, în regiunea Trei Scaune și la Peștișu Mare din zona Hunedoara-Zărand.¹⁷ Talere cu tipul de reprezentare *Memento mori*, au fost întâlnite până în prezent numai în colecțiile parohiilor reformate din aria de influență a pieței brașovene: s-au păstrat până în zilele noastre piesele din Valea Crișului și din Mărcușa, dar izvoarele menționează și o altă piesă cu decor asemănător, la Filia.¹⁸ Pe când celelalte tipuri de farfurii cu decor realizat prin turnare pot fi legate de ateliere din Nürnberg pe baza mărcilor purtate, piesele de tipul *Memento mori*, cu excepția farfuriei din colecția Muzeului Brukenthal, care poartă stema Brașovului, sunt nemarcate. Inscricțiunile păstrate pe aceste obiecte, sugerează răspândirea lor în prima jumătate a secolului al XVIII-lea; pe farfuria de la Muzeul Brukenthal apare anul 1745¹⁹, iar farfuria din Filia a fost cumpărată tot în anul 1745.²⁰

Dintre farfuriile cu decor în relief, realizate în tehnica turnării, aflate în colecția Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei, trei au fost expuse: farfuria cu reprezentarea lui Noe²¹ și talerul/patena cu scena Învierii lui Iisus, provenite din Nürnberg²², precum și farfuria nemarcată cu reprezentarea *Memento mori*.²³ Medalionul din centrul primei farfurii, este decorat cu scena Jertfa lui Noe. Pe marginea lată a piesei apar patru medalioane ovale, delimitate de chenare perlate, reprezentând scene din Cartea Genezei: Crearea Evei, Pomul interzis, Păcatul originar și Izgonirea din Rai. Între medalioane, apar vase din care se

⁹ ArhConsSupr I. 30/1903. és Vincze 2009. p. 123.

¹⁰ Mulțumiri doamnei Cecilia Merticaru pentru efectuarea analizelor.

¹¹ Vida 2013. Vezi http://onedenyek.neprajz.hu/neprajz.02.02.php?bm=1&as=4&kr=A_51_%3D%2201%22#_ftn5 (Accesat în 1 martie 2016)

¹² Haldner 1972. pp. 11–12.

¹³ Cercetările lui Takács Béla referitoare la Ungaria enumără 25 de farfurii cu decor turnat în inventarele din secolele XVIII–XIX ale parohiilor reformate. Takács 1983. p. 170.

¹⁴ Kovács 2010. pp. 216–219.; Kovács 2012. pp. 650–651.

¹⁵ Orgona 2002. p. 92.

¹⁶ Kovács 2010. pp. 216–219.

¹⁷ Buzogány–Ósz 2003. p. 117.

¹⁸ Kovács 2010. p. 39.

¹⁹ Haldner 1972. p. 63.

²⁰ Debreczeni Vázlatkönyvek 1932/187.: „P. Bogdán Péter Fülel M(ester) vette ezen fülel ecclesia számára 1745.” / Caietele de schițe ale lui Debreczeni, 1932/187.: „Meșterul / dascălul din Filia, P. Bogdán Péter, a cumpărat pentru biserica din Filia 1745”.

²¹ Nr. inventar: F. 4661.

²² Nr. inventar: F. 4686.

²³ Nr. inventar: F. 4702.

revarsă vrejuri florale. Sigla meșterului nürnbergez Hans (Johann) Spatz II. (1630–1670)²⁴ apare intercalată între detaliile scenei Crearea Evei.

Patena "Învierii" este decorată în centru cu scena Învierii; Iisus, stând în picioare pe lespeda de mormânt, ține în mână stindardul învierii și este înconjurat de un grup de soldați (*foto 1*). Pe marginea piesei sunt reprezentați cei 12 apostoli; înscriși în medalioane cu borduri perlate, sunt însoțiți de atributele specifice și inscripții, după cum urmează: Petru, Andrei, Iacob cel Bătrân, Ioan, Filip, Bartolomeu, Iuda, Toma, Iacob cel Tânăr, Simion, Matei și în locul lui Iuda Iscarioteanul apare Matia. Între medalioane sunt intercalate vrejuri florale. Marca meșterului este poansonată în compoziția centrală. Pe baza acesteia patena poate fi atribuită meșterului nürnbergez Paulus Öham cel tânăr (1634–1671).²⁵

În medalionul central al farfuriei cu reprezentarea temei *Memento mori* apare un tânăr nud, sprijinit pe un craniu. Elementele din fundalul scenei simbolizează trecerea timpului: clepsidră cu o cruce, o lumânare stingându-se. Emblema este înconjurată de inscripția HODIE MIHI CRAS TIBI.²⁶ Decorul bordurii late este alcătuit din medalioane ovale cu opt reprezentări alegorice (cele patru anotimpuri și cele patru elemente principale, Focul, Pământul, Aerul, Apa), între care se intercalează măști încadrate de mănunchiuri de fructe (*foto 2*).

Rezultatele analizelor efectuate la farfuriile decorate în relief prin turnare, susțin ipoteza Anamariiei Haldner: din măsurători reiese clar că tipul de farfurie *Memento mori* nu provine din același atelier cu celelalte două obiecte. În cazul pieselor provenite din ateliere nürnbergeze, aliajul folosit este mult mai pur, conține 89,11 % staniu și numai 6,3 % plumb. Totodată, caracteristic atelierelor din Nürnberg este și folosirea cuprului într-un procent mai mare de 1% (*Tabelele 1-2*). În cazul celei de-a treia farfurii, considerată de proveniență transilvăneană, conținutul de plumb al aliajului este în jur de 19%, iar cel de cupru mai scăzut, 0,8% (*Tabel 3*). Comparând aliajul farfuriei cu cel al pieselor care provin cu certitudine din ateliere transilvănene, putem afirma că aliajul talerului *Memento mori* seamănă cel mai mult cu aliajul pieselor confecționate în Transilvania, la cumpăna dintre secolele al XVII-lea și al XVIII-lea.

Tabelul 1. Farfuria din Nürnberg cu nr. de inventar F. 4686.

Fe	Cu	In	Sn	Pb
0,23%	1,47%	0,37%	89,11%	6,30%

Tabelul 2. Farfuria din Nürnberg cu nr. de inventar F. 4661.

Fe	Cu	In	Sn	Pb
0,35%	1,05%	0,34%	89,12%	6,30%

²⁴ Hintze 1921. pp. 97.

²⁵ *Ibidem.* p. 101.

²⁶ Azi mie, mâine ție.

Tabelul 3. Platoul cu decor Memento mori cu nr. de inventar F. 4702.

Fe	Cu	In	Sn	Pb
0,45%	0,71%	0,51%	78,90%	18,40%

Diferitele componente ale cănilor de cositor au fost confecționate din aliaje diferite

Obiectele de cositor au fost confecționate întotdeauna prin turnare. În cazul cănilor, componentele au fost turnate separat și asamblate ulterior. Accesoriile, precum piciorușe, șarnieră, buton, toarte, plachete de fund decorate cu rozete, plachete montate în interiorul capacului, au fost sudate ulterior de corpul obiectului. Ornamentele turnate în relief, prelucrate pretențios, sunt însemnele caracteristice ale cănilor transilvănene de secol XVII; asemenea detalii decorează butonul, șarniera, capătul încovoiat al toartei, plachetele montate la interiorul capacului și plachetele de fund în formă de rozetă.²⁷ Ornamentele turnate nu au fost executate întotdeauna de același meșter căruia i se datorează corpul obiectului. Cererile mari pentru aceste componente turnate au determinat apariția unor specializări în rândul maiștrilor turnători în cositor; alături de confecționarea vaselor, unii s-au perfecționat în turnarea acestor componente, iar alții au procurat cantitatea necesară de la ei. Un astfel de meșter a fost Lukas Meldt (1701–1735) din cadrul breslei brașovene; alături de confecționarea obiectelor, activitatea lui se caracterizează prin multiplicarea toartelor decorate în relief. Tiparul, prevăzut cu marca turnătorului, a fost frecvent utilizat de meșterii din secolul al XVIII-lea și astfel aceeași compoziție decorează toarta a numeroase vase de cositor.²⁸ În cadrul centrului din Sighișoara, în secolul al XVII-lea, toartele au fost turnate de meșterul identificat prin monograma GB, în timp ce la Brașov, în ultima treime a secolului al XVIII-lea, de către meșterul Christian Teutsch (1773–1794).²⁹

În cazul cănilor supuse investigațiilor de materiale, am formulat ipoteza conform căreia corpul piesei și accesoriile sale nu au fost executate în același atelier, precum și faptul că funcționalitatea și posibilitățile de prelucrare impun o compoziție diferențiată a aliajului. Prin alierea staniului cu plumbul a rezultat un produs toxic, breslele fiind nevoite să țină cont de sănătatea cumpărătorilor; acest lucru a fost posibil prin precizarea și controlarea continuă a raportului dintre cele două componente, staniu și plumbul. Proporțiile aliajului au fost stabilite de Dietă, în Transilvania reglementările fiind modificate în repetate rânduri. Acele părți ale vaselor, care au intrat în contact direct cu mâncăruri și băuturi, au fost confecționate dintr-un aliaj a cărui proporție de staniu și plumb a fost controlată sever în cadrul breslei. Astfel, corpul cănilor a

²⁷ Kovács 2012. pp. 639-640.

²⁸ Kovács 2010. p. 188.; Mitran 2002. p. 127.

²⁹ Vida 2013. Vezi: http://onedenyek.neprajz.hu/neprajz.02.02.php?bm=1&as=4&kr=A_51_%3D%2201%22 (Accesat în 4 martie 2016)

fost confecționat întotdeauna dintr-un aliaj mai pur decât celelalte elemente constitutive; acest fapt a fost confirmat și de rezultatele analizelor. În cazul elementelor accesorii, un procent mai mare de plumb în aliaj se justifică printr-o mai bună funcționalitate și avantaje în prelucrare; butonul și toarta, care susțin o greutate mai semnificativă, sunt expuse unor solicitări mai intense. În cazul acestora a fost nevoie de un aliaj mai solid față de staniu ușor deformabil. Duritatea necesară a fost obținută printr-un procent ridicat de plumb. Prelucrarea aliajului cu procent ridicat de plumb, a fost mai simplă; s-au îmbunătățit calitățile de turnare și maleabilitatea aliajului față de staniu pur, iar în cazul ornamentelor în relief, cu detalii mai exigente, a fost necesar un aliaj mai ușor de modelat. La cele patru căni de cositor analizate, s-au folosit aliaje cu o compoziție diferită pentru corpul piesei, respectiv pentru celelalte elemente constitutive. Putem stabili astfel o răspândire a acestor practici nu numai într-o anumită perioadă și în cadrul unui anumit centru: aceasta a fost neîntreruptă de la începutul secolului al XVI-lea până în secolul al XVIII-lea în centrele de cositor însemnate din Transilvania (tabelele 4–7)

Tabelul 4. Cană de cositor realizată în prima jumătate a secolului al XVI-lea la Cluj-Napoca, cu nr. de inventar F. 4686.

Locul probei	Fe	Cu	In	Sn	Pb
peretele căinii	0,56	1,10	0,45	87,97	5,93
toarta	0,43	1,07	< LOD	80,07	11,64

Tabelul 5. Cană de cositor realizată la cumpăna secolelor al XVI-lea și al XVII-lea, cu nr. de inventar F. 3111.

Locul probei	Fe	Cu	In	Sn	Pb
peretele căinii	0,29	0,58	0,35	82,93	15,09
toarta	0,27	0,68	0,37	78,88	19,11

Tabelul 6. Cană de cositor realizată în anul 1646 în atelierul meșterului LK din Sighișoara, cu nr. de inventar F. 3112.

Locul probei	Fe	Cu	In	Sn	Pb
peretele căinii	0,41	0,67	0,31	80,46	17,47
toarta	0,23	0,83	0,65	75,62	21,89
butonul	0,31	0,77	0,44	73,18	24,46

Tabelul 7. Cană de cositor realizată în anul 1721 în atelierul meșterului CG din Brașov, cu nr. de inventar F. 4561.

Locul probei	Fe	Cu	In	Sn	Pb
peretele căinii	0,22	0,62	0,42	68,84	29,13
placheta din capac	0,35	0,71	0,39	65,05	32,37
toarta	0,28	0,67	0,34	67,14	30,84

Compoziția aliajului poate fi un argument de datare

Analiza compoziției obiectelor de cositor provenind din perioade diferite, permite o datare mai exactă; totodată se poate stabili cât de strict au fost respectate proporțiile

impuse de reglementările Dietelor. Pe parcursul secolelor al XVI-lea și al XVII-lea, proporțiile de staniu și plumb în aliaj au fost modificate în repetate rânduri: la Dieta din 1571 au adoptat mostra nürnbergeză, care a permis folosirea plumbului doar în cantitate redusă, în raport de 10 la 1. Dietele din anii 1609 și 1625, au acceptat un aliaj în proporție de 6 la 1. Acesta a fost cositorul de cea mai slabă calitate din Europa, permisă în confecționarea vaselor pentru mâncare și depozitarea mâncărilor.³⁰

Analizele căinii de cositor, realizată în prima parte a secolului al XVI-lea la Cluj (nr. de inventar: F. 4636, *foto 3*), au confirmat datarea prealabilă pe baza formei și a decorului³¹, totodată au relevat faptul că în prima parte a secolului, turnătorii în cositor din Cluj au utilizat aliajul de staniu și plumb de cea mai bună calitate, denumit „Prob Zinn”³², la fel ca atelierele din Nürnberg (tabelele 1–2, 8). Acest aliaj, de cea mai bună calitate, a fost obținut din 15 părți staniu și o parte plumb. Conținutul ridicat de cupru în aliajul căinii, sugerează de asemenea influența atelierelor nürbergeze.

În pofida faptului că Dieta din 1571 a hotărât preluarea mostrei din Nürnberg, ceea ce permitea meșterilor adăugarea unei singure părți de plumb la 10 părți de staniu, analizele căinii de cositor din 1582 (F. 3151, *foto 4*), respectiv a celei de la cumpăna dintre secolele al XVI-lea și al XVII-lea (F. 3111, *foto 5*), dovedesc că aceste reglementări nu au fost respectate în realitate. A fost utilizat un aliaj cu un conținut mai ridicat de plumb, decât cel prevăzut de reglementări (în jur de 17 %), chiar mai mare decât amestecul de 6 la 1, adoptat mai târziu (în 1609 și în 1625) (tabelul 8). În comparație cu prima parte a secolului al XVI-lea, s-a redus în mod semnificativ și proporția de cupru din aliaj; de la o valoare de peste 1%, aceasta a scăzut sub 0,4 %. Aliajul devenit uzual în ultima treime a secolului al XVI-lea a fost utilizat pe tot parcursul secolului al XVII-lea.

Calitatea aliajului a scăzut treptat începând cu secolul al XVIII-lea, paralel cu decăderea popularității obiectelor de cositor; o explicație posibilă pentru acest proces ar fi dorința meșterilor de a rămâne pe piață prin confecționarea unor produse mai ieftine. Obiectele realizate în prima parte a secolului prezintă un procent mai ridicat de plumb, indiferent de tipul de obiect (cană de cositor cu nr. de inventar. F. 4561 și farfurie de cositor cu nr. de inventar F. 4666) și de centru meșteșugăresc (Brașov, Sibiu); cantitatea de plumb reprezintă un sfert din aliaj (tabelul 8).

În funcție de calitatea aliajului, analizele permit delimitarea a trei perioade de evoluție: prima perioadă, caracterizată de folosirea aliajelor de bună calitate, durează până în a doua treime a secolului al XVI-lea; în al doilea interval de timp, situat între ultima treime a secolului al

³⁰ Ibidem. Vezi http://onedenyek.neprajz.hu/neprajz.02.02.php?bm=1&as=3&kr=A_51_%3D%2201%22 (Accesat în 4 martie 2016)

³¹ Benkő 2004. p. 41.

³² La confecționarea vaselor de cositor, meșterii au folosit staniu curat, fără plumb, denumit Fein Zinn, sau un aliaj de staniu și plumb, denumit Prob Zinn.

Tabelul 8. Aliajul vaselor de cositor provenite din secolele XVI-XVIII.

Locul și perioada confecționării	Fe	Cu	In	Sn	Pb
Cană realizată la Cluj-Napoca (F.4636) în prima jumătate a secolului al XVIII-lea	0,56	1,10	0,45	87,97	5,93
Cană realizată de meșterul clujean ICK în anul 1582 (F. 3151)	0,31	0,21	0,53	80,88	17,31
Cană realizată la cumpăna secolelor al XVI-lea și al XVII-lea, într-un atelier transilvănean neidentificat (F. 3111)	0,33	0,40	0,44	81,55	16,57
Cană realizată în atelierul meșterului sighișorean LK, în anul 1646 (F. 3112)	0,41	0,67	0,31	80,46	17,47
Cană realizată de meșterul sighișorean HB la sfârșitul secolului al XVII-lea (F. 4600)	0,29	0,51	0,39	80,00	17,97
Cană realizată de meșterul brașovean C(?) G în anul 1721 (F. 4561)	0,22	0,62	0,42	68,84	29,13
Farfurie de cositor realizat de meșterul sibian Daniel Schuster în anul 1746 (F. 4666)	0,28	0,76	0,35	75,67	22,20

XVI-lea și pragul dintre secolele al XVI-lea și al XVII-lea, a fost utilizat un aliaj mai slab decât proporția de 6 la 1; ultima perioadă, secolul al XVIII-lea, este caracterizată de utilizarea unui procent foarte ridicat de plumb, aliajul obținut nefiind acceptat în mod oficial pentru confecționarea veselei.

S-au efectuat cercetări la 15 obiecte de cositor; analiza comparativă a rezultatelor investigațiilor privind componența aliajului și proveniența piesei a relevat faptul că, în decursul unei anumite perioade, meșterii au folosit aliaje asemănătoare, indiferent de centru și atelier. Astfel, în Transilvania, compoziția aliajelor nu constituie un reper pentru stabilirea exactă a provenienței obiectelor de cositor.

BIBLIOGRAFIE

- BENKŐ Elek (2004): Kolozsvár magyar külvárosa a középkorban. (Suburbia maghiară a Clujului în evul mediu) Erdélyi Tudományos Füzetek (Revista Științifică Transilvăneană) 248. Editura Societatea Muzeului Ardelean, Cluj-Napoca, p. 41.
- BUZOGÁNY Dezső – ŐSZ Sándor Előd (2003) / (ed.): A hunyad-zarándi református egyházközségek történeti katasztere I. (Cadastrul istoric al parohiilor reformate din protopopiatul Hunedoara-Zărand I.), Cluj-Napoca, 2003.
- HAEDEKE, Hanns-Ulrich: Zinn. Klinkhardt & Biermann Verlag, Braunschweig, 1963.
- HALDNER, Anamaria (1972): Colecția de cositoare. Muzeul Brukenthal, Sibiu.
- HINTZE, Erwin (1921): Nürnberger Zinn. Klinkhardt & Biermann Verlag, Leipzig.
- KOVÁCS Mária-Márta (2010): Ötvösművek és ónedények a történelmi Háromszék református egyházközségeiben. (Obiecte de cult în protopopiatele reformate din Trei Scaune.) Teză de doctorat, manuscris, Cluj-Napoca, pp. 216–219.

KOVÁCS Mária-Márta (2011a): Céhedények egyházi funkcióban. (Vase de breaslă cu funcții liturgice.) In: Liber discipulorum. Tanulmányok Kovács András 65. születésnapjára. (Liber Discipulorum. Omagiu academicianului Kovács András la vârsta de 65 de ani.) Kovács Zsolt-Sarkadi Nagy Emese-Weisz Attila (ed.), Editura Societatea Muzeului Ardelean, Fundația de Istoria culturii Entz Géza, Cluj-Napoca, pp. 181–195.

KOVÁCS Mária-Márta (2011b): Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárának szerepvállalása az egyházi kegyeszek értékmérésében. A nagyteremi református egyházközség úrasztali edényei. (Rolul colecției de numismatică și antichități al Muzeului Național Ardelean în păstrarea patrimoniului bisericesc. Aparatul liturgic al parohiei reformate din Tirmia) In: Református Szemle. 2011/6, Cluj-Napoca, pp. 728–741.

KOVÁCS Mária-Márta (2012): A Küküllői Református Egyházmegye ötvösművészeti és ónművészeti emlékei IV. (Obiecte de argintărie și de cositor în Dieceza Reformată a Târnavelor IV.) In: A történelmi Küküllői Református Egyházmegye egyházközségeinek történeti katasztere IV. (Cadastrul istoric al parohiilor reformate din protopopiatul Târnavelor IV.) Buzogány Dezső-Kovács Mária-Márta-Ősz Sándor Előd-Tóth Levente (ed.), Editura Koinónia, Cluj-Napoca, pp. 609–739.

MITRAN, Gheorghe (2002): Cositorul transilvănean. Gotic-renaștere-baroc. Editura C2 Design, Brașov.

ORGONA Angelika (2002): Domborműves óntányérok a Magyar Nemzeti Múzeumban. (Platouri cu decor Edelzinn din colecția Muzeului Național Maghiar) In: Folia Historica. XXIII. Budapesta, pp. 89–99.

VIDA Gabriella (2013): Ónedények. Használat, előfordulás, leltárak. (Vase de cositor. Uz, apariție, inventare) In: <http://onedenyek.neprajz.hu> (Descărcat 29. februarie 2016).

VINCZE Zoltán (2009): Az Érem- és Régiségtár. (Colecția de Numismatică și Antichități) In: Az Erdélyi Múzeum-Egyesület gyűjteményei. (Colecțiile Societății Muzeului Ardelean) Sipos Gábor (ed.), Editura Societății Muzeului Ardelean, Cluj-Napoca, pp. 69–136.

Mária-Márta Kovács

Istoric de artă, muzeograf

Muzeul Județean Mureș, Târgu Mureș/ Muzeul Reformat din Ardeal, Cluj-Napoca

Cluj-Napoca, str. Memorandumului nr. 10.

Tel.: +40-741-032 387

E-mail: kovacsmm@yahoo.com

LISTA FOTOGRAFIILOR

- Foto 1.* Talerul "Învierea", Nürnberg, meșterul Paulus Öham cel tânăr (1634–1671)
- Foto 2.* Talerul cu reprezentarea "Memento mori", Transilvania, pragul dintre secolele XVII–XVIII.
- Foto 2.* Cană de cositor cu decor sub formă de solzi, Cluj Napoca, prima parte a secolului al XVI-lea.
- Foto 4.* Cana breslei dogarilor, Cluj Napoca, 1582.
- Foto 5.* Cană de cositor, Transilvania, pragul dintre secolele XVI–XVII.
- Foto 6.* Cană de cositor, Sighișoara, meșterul LK, 1646.
- Foto 7.* Plachetă montată în interiorul capacului unei căni de cositor.
- Foto 8.* Plachetă montată în interiorul capacului unei căni de cositor.

Traducere: Mária-Márta Kovács, Erzsébet Szász